

ЗНИКАЮЧА МІСТЕРІЯ

Розписи львівської синагоги

Натурні фотографії
автор статті виконав
у серпні 2006 року

Розписи в синагогах — унікальне явище східноєвропейської єврейської культури, яке вийшло з єврейських містечок — штетлів, та майже цілком пішло в небуття протягом останньої світової війни. Нині важко уявити, як виглядали сотні розписаних від низу до верху дерев'яних синагог по фотографіях, що збереглися, якщо навіть Ель Лисицький, який бачив килимівський розпис могилівської синагоги у 1916 р., не міг відірвати від нього очей. Поодинокі фрагменти розписів цих синагог, а також низки існуючих нині кам'яних синагог з живописною поліхромією — випадкова вибірка історії, яка доносить до нас відгомони великої традиції, що існувала на всьому просторі Речі Посполитої, а потім усієї Східної Європи майже чотири століття та з хвилями перших єврейських еміграцій XIX ст. була перенесена на Святу Землю та за океан у країни Нового Світу. Якби збереглися ранні з відомих розписних синагог у Ходорові, Яблуневі й Гвіздеці, середини XVII ст., то географічний локус походження цієї традиції був би нерозривно пов'язаний із теренами сучасної України. Хоча символічно і те, що дві кам'яні сина-

гоги з розписами, що донині існують на українських землях — у Чернівцях та Львові, стали чи не останніми в Європі зразками цього мистецтва, загиблого разом із його носіями у Голокості.

Саме у львівській синагозі Цорі Гилад (або братів Міхновських, як часто називали синагоги за назвою вулиць, де вони стояли), та стара іконографічна програма розписів, що склалася в народній художній культурі євреїв, була перетворена під впливом професійного мистецтва та привнесених модних стилів, які поширювалися у першій третині XX ст. Ця робота, як і низка стінописних ескізів інших галицьких синагог, належить художній школі, заснованій братами Флек у Львові у першій чверті XX ст. Ескізи розписів 1910–1920-х рр. декількох львівських і навколишніх синагог зі збірки львівського Музею етнографії та художнього промислу, що дійшли до нас, були виконані в цій майстерні, головним чином Маурици Флемком. Згаданий розпис у синагозі Цорі Гилад (архітектор Арнольд Корнблут, 1924 р.), що майже цілком зберігся, належить пензлю їхнього молодшого учня й колеги Максиміліана Кугеля, який розписав її в 1936 р. Ці твори демонструють загальний стиль усієї школи.

Живописна організація простору імітувала архітектурне оздоблення стін та склепінь, де в окремих прямокутних і аркових полях із намальованим ордерним і орнаментальним декором фризів, обрамлень та балюстрад вписувався традиційний сюжетний репертуар. Поєднання чисто забарвлених площин і спрацьованих під обробний камінь, реалістично написаних сюжетних картин, пейзажних мотивів і тварин акцентувалося педантичним моделюванням світлотінню орнаментальних вставок, квіткових гірлянд, вазонів та архітектурної пластики. Звучання живописного ансамблю посилювалося колірною урочистістю та мажорним колоритом. Усе це гармонійно поєднувалося з модерним інтер'єром. Захоплюючим прийомом було використання ілюзорних просторових і перспективних ефектів за рахунок імітації природної лінійної перспективи і світлотіні, а також включення до архітектурних просвітів мотивів блакитного або хмарного неба. Все це ми бачимо в синагозі Цорі Гилад. Тут також є і загальна програма розпису: завіси та порт'єри з боків та на східній стіні, що обрамляють вітальню шафу — Арон-Гакодеш, символізуючи прикритий простір майбутнього месіанського світу, який нерозривно пов'язаний із землею Ізраїлю; живописне вирішення бокових стін з традиційними картинками святих місць: гробницею Рахілі і Стіною плачу (аналогічні за іконографією сюжети я бачив у синагогах Цфата в Ізраїлі), інтер'єром Єрусалимського храму та горою Синай, музичними інструментами, причому розбитими на групи, які поміщені на протилежних стінах.

МАУРИЦИ ФЛЕК
Ескіз розпису східної стіни
синагоги по вул. Шайного у
Львові. Музей етнографії та
художнього промислу
у Львові



Але основна містерія здійснюється на склепінні. Знизу його оперізує декоративний пояс з гербами 12 колін Ізраїлю. Кути склепіння у формі опуклого чотириохскатного шатра візуально руйнуються картинами, що перетинають в аркових обрамленнях. У них вписані особливо урочисті сцени: перспективні портали примхливої архітектури з балюстрадами, за драпірованими талесами, порт'єрами, декоративними рушниками та прикрашені букетами квітів, фруктами, екзотичними папугами і ластівками, які заклично валять до піднебесного простору, що відкривається за цим планом. Пафос посилюється парними фігурками левів та голубків, які стоять на розірваних фронтонах порталів. І це все в одному реєстрі із злітаючими в небо лелеками й розміщеними по осях стін чотирма тваринами: тигром, орлом, оленем і левом — символами доблесті із середньовічного єврейського кодексу Піркей Авот («Повчання батьків»), які, до речі, намальовані на тлі карпатських краєвидів: зелених ланів, засніжених гір і лісів. У простінку на східному боці склепіння цього символічного шатра ширяла хмара, де стояли парні грифони, тримаючи скрижалі заповіту з десятьма заповідями, увінчаними помпезною короною. Навпроти був зображений розгорнений сувій Тори з письментами на тлі розвішаного тканого полотна у вигляді стилізованого молитовного талесу. Вінчав увесь купол квадратний вітражний плафон, оформлений по периметру еклектичним декором із східних пальметок та «європейських» рослинних гірлянд. Змодельована живописна світлотінь архітектурних, орнаментальних мотивів та бестіарію була чітко виведена з урахуванням цього «небесного» джерела світла...

Розписи в синагозі Цорі Гилад у своєму пізньому варіанті репрезентують ту візуальну картину єврейського світосприйняття, що йде углиб століть. Її ієрархічна структура відображала метафору світоустрою, історичну спадщину та етичні цінності юдаїзму, відкривала парафіянам їхню метаісторичну перспективу. Такий фантастично зображений світ ще в 1920-х — 1930-х рр. захоплював уяву українських мистецтвознавців Павла Жолтовського, Стефана Таранушенка, Данила Щербаківського і багатьох інших, які вже тоді били на сполох з приводу її руйнування. Історизм і модерн, які послідовно урбанізовували стару народну картину світу, з одного боку, привнесли в цю традицію респектабельність та європейський розмах, а з іншого — понизили символічний потенціал самих зображень. Вони стали втрачати той містичний заряд, який у минулому перетворював внутрішній простір містечкової синагоги у сакралізований план Буття. Можливо, тут відіграла свою роль та різниця між народною фольклорною свідомістю та посвідченою духовністю, яка законсервувала символ, роблячи із трепетного живого образу лише декоративний мотив, що аморфно наслідував стару традицію. Однак треба розуміти те, що національний ідентичності, зокрема єврейській, притаманна власна динаміка: духовна, культурна, естетична. Адже новітні синагоги — це зовсім інша архітектурно-художня рефлексія. ●

